

Edvert Olesen

degn i Rær, Hansted og Wixø 1697-1758

Af POUL CHRISTENSEN

ENHVER, der ved arkivstudier har søgt at grave i fortiden, kender den oplevelse, man kan få, når man sidder med en række data og oplysninger om et menneske, og man så pludselig opdager en menneskeskæbne meddele sig ned gennem århundreder. Et liv fortalt i arkivalier.

Edvert Olesens liv som sognedegn i Rær er ikke kendetegnet ved store ydre begivenheder eller hændelser, den store verdens historie udspilles langt fra den forblæste Hanstholmknude, hvor han levede sit liv.

Edvert Olesen er født o. 1673, måske i Sindal, hvor hans forældre året før var blevet gift. Faderen hed Ole Nielsen, moderen Anne Pedersdatter, og deres bryllup stod i Sindal præstegård den 20. oktober 1672¹), få uger efter at præsten Edvert Røring - købmandssønnen fra Aalborg - var lagt i jorden. At brylluppet stod i præstegården og at ægteparrets eneste barn opkaldes efter den døde præst kunne vel tyde på slægtsbånd måske er Edvert Olesens mor identisk med præstens søster, salig organist Blichers i Aalborg. Gamle forældre må man i hvert fald sige at Edvert Olesen fik; moderen var ved hans fødsel 44 år og faderen 63.

Han er sandsynligvis opvokset i Kjettrup sogn i Han herred, hvor faderen døde 1695, og som 20-årig giftede han sig 6. september 1693 med Karen Hartvig - adelig født og pebermø. Karen Hartvig døbtes i Lisbjerg kirke 30. november 1662 som datter af Bendix Hartvigsen til Odde og Dorte Navl. Ingen af disse slægter hævdede sig over lavadelen, men i fru Karens anetavle optræder dog adskillige navne, som ned gennem middelalderen har spillet deres rolle i Danmarks historie.

Naturligvis kan man undre sig over mesalliancen, men slægten Hartvigsen var ved at dø ud. Karens forældre var begge døde i stor fattigdom. Moderen døde i 1686 og havde tilsidst kun den føde, som egnens bønder lod falde af til hende og hendes børn²). Desuden har Edvert Olesen ikke været nogen almindelig bondedreng af tiden. Man konstaterer, at han kan føre en nydelig pen, og måske så Karen Hartvig også en mulighed heri. Endelig kan vi da også nyfingent konstatere, at parrets førstefødte - Bendix - holdes over dåben mindre end et halvt år efter brylluppet.

I oktober måned 1697 drog Edvert Olesen til Aalborg for at bede om degneembedet i Rær. Han var ganske vist ikke student, men da det kneb med at få kaldet besat, tillod han sig at anmode kongen om embedet. Biskop Bircherod var ikke hjemme, da han for tiden var stærkt ophængt med højesteretssagen om de formodede hekse i Thisted, og derfor må opholde sig ved hove³). Han var dog i stand til at oplyse, at Edvert Olesen "har sig temmelig vidt *in literis* forfremmet, har også for ædruhed og skikkelighed et meget godt rygte"⁴), og han håbede, at majestæten "et

naadigt øje til hannem nedkaster, med hans ansøgnings allernaadigst bønnehørelse."

16. november 1697 kunne Edvert Olesen underskrive sin embedsed⁵), og inden jul flyttede ind i degneboligen i Rær med sin familie, der foruden konen og to børn også omfattede hans mor. For så vidt skulle alt være godt, men det var en dårlig skæbne at være degn i Rær på de tider, og vi ser da også, at forgængerne ikke har været længe i embedet.

Degneboligen var ikke stor, 7 bindinger kun, med bur, stue og frammers, og hvad værre er, ingen tilliggende af nogen slags. Nyt skal huset ellers være, rejst i 1690, og har kostet ikke mindre end 49 rdl. at rejse, men altså ikke godt nok til en familie i vækst, hvor man oven i købet må underholde en degneenke, som følger med kaldet. Dertil kom, at det kneb svært med at få de fattige sognebønder til at yde det, de er skyldige efter loven. Man forstår Edvert Olesen, når han allerede året efter greb pennen:

"Allerydmygeligst Helsen,

Jeg tager mig den store dristighed til, hans Velædle Højærværdighed, min kære hr. Biskop med disse faa linier at besvære, og er jeg i allerdybeste underdanighed begærende, om det maatte behage hans Velædle Højærværdighed, at jeg maatte faa dette ringe hus flyttet fra denne besværlige sted, som det er bestaaende paa, og til en anden sted, hvor hans Velædle Højærværdighed (tillige med min hæderlige provst hr. Anders Nielsen Lyngbye) synes bedst tjenligt turde være, at jeg fattige mand maatte blive saa meget tillagt, som jeg kunne føde en ko paa, da skal Gud vide, at det var mig ej en ringe, men en stor hjælp . . ."

Edvert Olesens optimisme blev gjort til skamme, thi i sommeren 1701 ser vi, at han søgte om at blive forflyttet til Vester Vandet, noget han dog ret hurtigt fortrød, da von Pagelsen til Nørtoorp ville søge at rette op på degnens dårlige kår. Denne skyndte sig da at bede biskoppen om, "at han ej har udgivet kaldsbrev på Rær, jeg og måtte der fremdeles forblive, såsom den største og bedste del har lovet selvbudet og godvilligt mig min rettighed i nogen måde at forbedre", og han lovede, at han "aldrig efter denne dag turde anmode eller søge hans Velædle Højærværdighed på hånden, om nogen hjælp og befordring ydermere ville jeg hellere lide hvad jeg kan her på stedet, som nu er mig bekendt."

Den lærde biskop noterede: "1. august, Evert Olufsen, som (efter hans egen indstændige ansøgning) var af mig kaldet fra Rær til Vester Vandet, fordi han mente sig, ved dette *changement*, nogen forbedring at ville erlange, fremkom nu atter med en ny anmodning, at han måtte fremdeles ved Rær degnekald forblive. Så skrev også Hans August von Pagelsen mig til med begæring på egne og samtlige sognefolkets vegne at de denne deres degn måtte

¹ Noteret i Kjettrup kirkebog ved Ole Nielsens dødsindførel.

² Tingbogen 1686.

³ Anders Bæksted: Besættelsen i Thisted.

⁴ Bircherods påtegning til ansøgningen. Denne beror i bispearkivet sammen med de øvrige breve, der er citeret i artiklen.

⁵ Edsprotokollen.

beholde, så ville de ham hans årlige løn forbedre. Endog denne vankelmødighed hos personen befaldt mig ikke ret vel, lod jeg mig dog overtale til at samtykke i deres *postulata*.⁶⁾

Derimod var det noget besværligt at få boligforholdene tålelige. I flere breve til Bircherod rørte Edvert Olesen ved problemet: ”thi jeg fattige mand med hustru og børn, min moder og, kan ingenlunde værge mig der uden nogen avling, huset på samme bolig er så brøstfærdig, som på nogen mands bygge kan findes . . .“ Senere blev det til en bøn om hjælp til at få sat huset i stand, idet degnen ”fordrister” sig ”til at gøre en liden erindring, om hr. biskoppens gode løfte og tilsagn i Tystad, om nogen liden hjælp til husets reparation.” Åbenbart har han opgivet at få sin degnelod, thi vi ser ham 1710 som fæster af et stykke jord på 0-6-1-0 htk., tilhørende Nørtorp, måske har von Pagelsen af sær nåde overladt Edvert Olesen jorden, der jo i de tider var et livsvigtigt tilskud til den beskedne løn.

I 1704 var Edvert Olesen indblandet i en kuriøs sag om noget fordærvet altervin i Wixø kirke, en sag mellem en mand af menigheden, Hans Nielsen Vendesløf på Hesseldal og sognepræsten Jens Pedersen Poulstrup. Sladder og injurier var de vigtigste bestanddele i affæren, som endte for den gejstlige justits. Pinligt var det naturligvis, at de to implicerede parter må møde i kirken og give hinanden hånden foran menigheden, men præsten var heller ikke i kridthuset i Aalborg, af årsag hans noget ”*dissolutte*” levned,⁷⁾ som bl. a. gav sig udtryk i, at han ikke sørgede for, at hans egen datter kom til at stå åbenbar skrifte, men løb af sogn og fødte barn i dølgsmål.

I sagen om vinen indtog Edvert Olesen et meget neutralt vidnes holdning, men alligevel kom han på kant med sognepræsten: ”Der er kommet nogen *tuistion* imellem min præst og mig, årsagen det vidne jeg aflagde til herredstinget om den forfulde *materie*, som han uddelte første adventsøndag i Wixø kirke af nadverens sakramente for Kristi blod. Andet er endnu ej kommet deraf, end jeg ej ager med ham om prædikedagene, men må leje hest imellem kirkerne, hvilket kommer mig ikke lidet til bekostning. Jeg får stride vinteren over, hvordan jeg kan.”

Efter ti år i kaldet opdagede Edvert Olesen, at han fik mulighed for at forbedre sin indkomst: ”Jeg fattige mand fordrister mig til i al ydmyghed at andrage for Eders Højærværdighed om den pension, som samtlige herredsdegne søger mig for, for brevløb, nemlig tre marsch om året, og som Eders Højærværdighed er noksom bevist min slette tilstand, som sidder i et ringe og ganske trældbyrdig kald med trende kirkers opvartning, ungdommens undervisning og videre hvad høje øvrigheds love og forordninger tilholder, og ikke har nogen indkomst at ligne imod dem, som sidder hos velhjulpne folk, og har deres degneboliger . . .”

Man fornemmer i det hele, at det er hårde tider for degnen, og efter 25 år i kaldet bad han: ”Da jeg har spurgt, at en degn på Morsø skal for sin forseelses skyld vorde tilkendt at kvittere sit brød nu til landemodet, fordrister jeg mig til allerydmygeligst at anmode Deres Højærværdighed om dette brød, thi her er og bliver for mig intet andet end hver dags sværelse og udarmelse, thi ikke engang kan

tjene så meget af to sogne som til at holde hest med, så dersom det skulle vare et år til, som nu i tre, er jeg ganske ruineret, så Gud hjælpe mig . . .”

Det kunne være ganske rart at vide, hvad den daværende biskop Thestrup svarede hertil, men i hvert fald forblev Edvert Olesen i Rær til sin død. Det næste brev fra hans hånd er fra 1725 og nærmest et råb om hjælp. Han indleder med at bede biskoppen om at lægge et godt ord ind for sig hos herskabet på Nørtorp for at få så meget tillagt, så han kan holde hest ”til at komme imellem mine menigheder med om prædikedagene, thi sandelig det er mig umuligt, som nu har tjent embedet i 28 år, og har en temmelig del af alder, bortrent at løbe mellem 3 kirker og ihvor gerne min præst ville assistere mig, er det ikke muligt den stund gården står under forpagtning. Jeg har nu sat mig så vidt i borg og gæld, som jeg kan komme, i særdeleshed for fourage til min hest i de år, jeg har boet i degnehuset. Og skulle der nu ingen ydermere hjælp være hos herskabet, må jeg begære af Deres Højærværdighed, min Højgunstige kære hr. biskop, mig måtte tillade een som kunne betjene det ene af annexsognene, enten på en vis akkord mellem mig og ham, efter Høje Øvrigheds bedste befindende eller og ganske at afstå det. Jeg tør ikke engang tale om en ko, at have nogen ophold af, til det arme tørre brød, som jeg her må æde.

Jeg har ikke været god for nu i 10 samfulde år at lade slagte et svin til min husholdning, ikke i 28 år jeg stedet har vedværet, har så meget som en tønne ål kunnet bedrage sig, ihvorvel jeg bor åstæderne på en fem fjerdingvej nær, hvor de fanges . . .”

Efter denne tid hørte klagesangene op. Måske var forholdene blevet forbedret, måske har Edvert Olesen resigneret; tiderne har jo sikkert også ændret sig, måske har den voksende opmærksomhed for skolevæsenet fra højeste sted også givet sig kontante udslag.

Om Edvert Olesens tjenstlige indsats hører vi spredt i indberetninger og visitatser. Sognepræsten oplyser 1739 ”min degn Edvert Olesen har på 42 års tid betjent sit degneembede upåklageligt.” Provst Rudbeck konstaterer dog et par år i forvejen, at ”degne i Rær er gammel og ikke vel seendes”. I 1740 noteres ”han der personlig er en skikkelig mand, med det første behøver en substitut.” Biskop Brorson kalder ham 1757 for ”skrøbelig og uduelig til skolehold” - hvad man vel næppe kan laste en mand på 82.

På det sidste forsøgte Edvert Olesen at få sin dattersøn listet ind som medhjælp, hvorved denne vel ville være omtrent sikret embedet, når det blev aktuelt. Det ses af et brev til biskoppen fra nogle sognemænd (dog er hånden, der fører pennen, Edvert Olesens). Det indeholder en kritik af den substitut, degnen er blevet påduttet, Jens Rodsted hedder han og åbenbart ikke særlig egnet. ”Da som degnen har antaget sin dattersøn til sig, navnlig Friderich Nielsen, som kan læse og skrive og er en snes år gammel, som tilligemed degnen selv kan lære vore børn, hvad de har nødig og behov, som nu går i skole, så kan vi ikke forbigå at lade Deres Høj ærværdighed vide, at fuldmægtigen på Nørtorp, navnlig sr. Laurids Tofft, har forbudet os at give degnen sine skolepenge selv, hvilket vi nødig ville gøre, såsom vi i alle måder er fornøjet både med degnen selv og den han til sig har taget. Ikke heller kan vi få skolestuen rydelig, før forbemeldte Jens Rodsted, som har opholdt sig der den hele sommer, hverken sig selv eller nogen til nytte

⁶ Bircherods dagbog.

⁷ Wiberg.

så vidt os er vitterligt. Nok er der i samme skolestue tvende vinduer rent udtagen og nogle gamle sække hængt for hullerne. . .”

Det er den lille politik, der dyrkes her, og de der skriver under, er heller ikke de, der betyder noget, men bl. a. stedets skomager, og noget kom der da heller ikke ud af henvendelsen, Frederik Nielsen får bedre kår her i livet end at blive degn.

Det er også den lille politik, der ytrer sig i et ejendommeligt brev, som forvalteren på Nørtp, Lars Hugaard lader gå rundt til fæsterne under godset i 1739: ”Det er mig forebragt, hvorledes gejstligheden for Rær, Hansted og Wixø menigheder, den ene med den anden alt for meget ja fast utåleligt overiler og betynger min Højædle og Velbaarne hr. Principals bønder udi ovenmeldte sogne, med en og anden slags trygleri, samt flere utilbørligheder, saa bliver alle og enhver herved i almindelighed tilvaret, at ingen ihvo det end er af benævnte Nørtp, bønder udi bemeldte tre sogne, lader sig efterdags bebyrde med mere i slig tilfælde, end hvad loven egentlig tilsiger og befaler, såfremt de vil undgå tilstrækkelig og medbørlig afstraffelse alt efter beskaffenheden . . .”

Brevet skal gå fra fæster til fæster, og ingen må have det hos sig i mere end to timer - under strafansvar - men naturligvis nåede det at komme præst og degn i hænde, og de tog da en kopi af brevet og sendte det til biskoppen, thi det er jo almindeligt bekendt, at forvalteren på Nørtp ikke er helt vel forvaret, og af og til må spærres inde af sin kone. . .

Edvert Olesens første kone, Karen Hartvig, blev begravet den 7. juli 1729 i Rær, og året efter, den 24. oktober 1730, giftede han sig igen med ”matronen” Marie Christiansdatter Kornbeck, velsagtens en slægning til sognepræsten i Rær. Det var hendes tredje ægteskab, og hun overlevede degnen.

I første ægteskab med Karen Hartvig havde Edvert Olesen følgende børn:

- 1) Bendix Ole Edvertsen, dbt. 4.2.1694 i Kjettrup, bgr. 3.1.1768 i Tved.
gift 1. 21.6.1730 i Rær med Karen Christensdatter Kirch, f. o. 1694, bgr. 21.8.1738 i Rær.
gift 2. 1741 i Torsted med Dorte Andersdatter, f. o. 1704, bgr. 14.7.1772 i Tved.

2) Jørgen Edvertsen, f. o. 1697, bgr. 1699.

3) Jørgen Edvertsen, dbt. 6.8.1699, bgr. 8.8.1747 i Wixø.
gift 1. 21.9.1730 i Hansted med Karen Iversdatter, f. o. 1703, bgr. 14.11.1736 i Wixø.
gift 2. 16.7.1737 i Wixø med Karen Nielsdatter Hesseldal, f. 13.9.1714 i Wixø. Hun gift 2. 31.10.1749 i Wixø med proprietær Laurits Pedersen Toft til Ullerupgård.⁸⁾

4) Dorethe Cathrine Edverts datter, f. o. 1703, bgr. 23.10.1779 i Rær.
gift 30.5.1725 i Rær med Niels Henrichsen, f. o. 1695, bgr. 4.11.1777 i Rær.

I Edvert Olesens andet ægteskab var der ingen børn.

Meget mere er der ikke at berette om den gamle degn. Gammel blev han, en kone, børn og børnebørn nåede han at synge i graven. Hans liv skulle vel illudere en tand bedre end de bønders, han gik iblandt, men på jordisk gods var det fattigt. Jævnt og roligt gik livet sikkert på Holmen, med det der var degnens pligter. Vi kan af regnskaber fra den tid se, at Karen Hartvig har måttet støbe vokslys til Rær kirke, og at hun ikke selv havde tilstrækkelig skrivefærdighed til at opstille en regning herfor, ligeledes at Edvert Olesen foruden at synge og katekisere med ungdommen har måttet skrive for præsten, har måttet vaske dennes messeklæder, samt ”møje og renholde” kirken, engang imellem ride til Ålborg med præstens gejstlige korrespondance, og hvad der ellers i de tider var pålagt Guds tjeners tjener. Dermed gik hans liv, indtil han døde, og 16. maj 1758 lagdes han i jorden efter at have tjent menigheden i 61 år.

Edvert Olesen lagde sig efter tidens skik et tilnavn til og kaldte sig henholdsvis Ulstrup og Astrup, begge stednavne med tilknytning til den egn, hvor hans far var født. Som så mange andre havde han også sit eget signet, ja, han havde hele to. Det ene viser en sekskantet polygon med et par blomster over bogstaverne E. O. S., det andet viser et mandshovede, og rundt langs kanten står ordene: ”Soli Dei Gloria” - Gud alene æren - og sådan kan han jo godt have set på det.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1969, side 237-246).

---

⁸ Se C. Klitgaard: Slægten Toft fra Klim, årbog 1942, s. 213.